

2. Краус К. М., Краус, Н.М., Манжура О.В. Управління інститутом довіри: принципи побудови структури і методи покращення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського* 2021. №32(71). С. 1-4. URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_1/3.pdf

3. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с. URL: <http://surl.li/hudhty>

4. Гуськова Е. О. Роль інституціональної спроможності громадських рад у формуванні довіри до органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2014. Вип. 1. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdytp_2014_1_8.

5. Європейська конвенція з прав людини: Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. URL: № 2939-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-48>

ПРИНЦИП АВТОНОМНОГО ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Шиманський А. Ю.

*студент факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) – втілення загальноєвропейських цінностей – є важливим міжнародним інструментом, ефективність якого значною мірою залежить від того, наскільки її положення мають уніфіковане розуміння і застосування на рівні національних правопорядків. Принцип автономного тлумачення є однією з ключових доктрин, що сформувалися у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Створення цієї доктрини [теорія автономних концепцій] обумовлено необхідністю забезпечити єдність тлумачення та застосування положень Конвенції державами-учасницями Ради Європи, а також потребою унеможливити свавільні спроби національних органів обмежити гарантії прав людини та сферу їх

реалізації через вузькі чи специфічні внутрішньодержавні трактування. Значення автономного тлумачення полягає в тому, що воно забезпечує належний рівень універсальності в аспекті захисту конвенційних прав і свобод у соціокультурному контексті, що постійно змінюється. ЄСПЛ ніколи не підходить до тлумачення Конвенції із формальних, доктринерських позицій. Як зазначає Т. Шевиріна, Конвенція є «живим інструментом», що має тлумачитися у світлі сучасних умов, а отже, автономні концепції слугують способом адаптації її положень до мінливих суспільних реалій [2]. Таким чином, «автономність» [відносна незалежність змісту від визначень, які надаються національними законодавцями] деяких термінів, які містяться у тексті Конвенції та Протоколах до неї («кримінальне обвинувачення», «цивільні права та обов'язки», «законність», «покарання», «майно», «житло», «сім'я»), виконує подвійну функцію: по-перше, унеможливує звуження змісту чи сфери реалізації конвенційних прав через посилення на існуючі культурні особливості, традиції, економічний стан тощо, по-друге, забезпечує гнучкість і здатність Конвенції реагувати на нові виклики і суспільну динаміку. Сенса, який вкладає ЄСПЛ у ці поняття, є результатом пошуку європейського консенсусу щодо змісту ключових прав, що дозволяє Суду формувати загальнообов'язкові стандарти для всіх держав-членів Ради Європи [3].

Показовим прикладом є автономне тлумачення поняття «майно», до якого вдався ЄСПЛ у справі «Гасус Досье унд Фьордертекнік ГмБХ проти Нідерландів» (1995). Суд визначив, що це поняття охоплює не лише матеріальні речі [саме таке визначення міститься у багатьох національних законодавствах – *А. Шиманський*], а також інші права та інтереси, які мають економічну цінність [4]. Це рішення показало, що автономне тлумачення дозволяє розширювати захист прав людини у тих сферах, де національні законодавства могли б давати надто вузьке визначення. Особливої уваги заслуговує автономне поняття «законність», що застосовується, наприклад, у контексті статті 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність». ЄСПЛ наголошує, що «законність» означає не лише наявність формальної підстави у національному праві, а й якість закону: його доступність, передбачуваність і захист від свавілля. Таким чином, навіть формально ухвалений закон може бути визнаний таким, що не відповідає Конвенції, якщо він не відповідає цим критеріям [5]. Значення принципу автономного тлумачення для національних правових систем, зокрема вітчизняної, важко переоцінити. Оскільки Україна є членом Ради Європи, її суди зобов'язані враховувати практику ЄСПЛ. Автономні концепції виступають важливим орієнтиром у правозастосуванні, унеможливаючи довільне звуження змісту прав людини. На нашу думку, автономне розуміння понять дозволяє подолати колізії між національним законодавством і стандартами Конвенції, що актуальним у світлі

реформування й удосконалення вітчизняних галузей законодавства та їх приведення у відповідність до європейських вимог і стандартів. Автономне тлумачення сприяє гармонізації правових систем у масштабах Європи, воно фактично формує мінімальні стандарти захисту прав, обов'язкові для всіх держав, тим самим перешкоджаючи їхньому зниженню у будь-якій національній юрисдикції. У сучасних умовах принцип автономного тлумачення набуває ще більшої актуальності. Виклики, пов'язані з глобалізацією, розвитком технологій, впливом штучного інтелекту, а також збройними конфліктами й кризами, ставлять перед системою захисту прав людини нові завдання. Конвенція як «живий інструмент» має адаптуватися до цих умов, а ЄСПЛ – розширювати чи поглиблювати зміст автономних понять. Саме завдяки цьому Конвенція залишається дієвим механізмом захисту прав і свобод людини. Принцип автономного тлумачення Конвенції, що застосовується Європейським судом з прав людини, справді викликає багато дискусій з приводу меж його використання. З одного боку, саме завдяки автономному підходу Суд забезпечує уніфіковане розуміння прав і свобод у всіх державах-учасниках, унеможливаючи звужене чи формалістичне їх тлумачення національними органами. З іншого боку, існує потенційна загроза, що занадто широке й активне використання цього принципу може призвести до підриву ролі національного законодавця, а сам ЄСПЛ ризикує трансформуватися з судової інстанції на квазі-законодавця. Для уникнення такого дисбалансу Суд виробив кілька підходів, які забезпечують оптимальний баланс між європейським наднаціональним контролем і збереженням автономії держав.

Одним із ключових таких інструментів є використання консенсусних аргументів. Під європейським консенсусом розуміється тенденція загальноєвропейського зближення у підходах до певного питання, яка проявляється у законодавстві, судовій чи адміністративній практиці більшості держав-членів. Не вимагається абсолютної ідентичності норм у всіх країнах, достатньо, щоб значна кількість із них продемонструвала подібний підхід. Коли ЄСПЛ констатує наявність такого консенсусу, він має підстави суттєво звужувати межі дискреції держав і формувати уніфіковані європейські стандарти. Натомість у ситуаціях, коли консенсусу немає, Суд залишає державам значно ширший простір для власного регулювання, визнаючи право національного законодавця враховувати культурні, історичні чи моральні особливості. Окрім цього, у своїй практиці Суд використовує й інші запобіжники проти надмірного розширення автономного тлумачення. Це, зокрема, процедурні аргументи, коли Суд оцінює, наскільки національний законодавець чи суди забезпечили демократичне обговорення спірного питання і чи дотрималися принципу належного урядування. Також застосовується аналіз внутрішнього консенсусу, коли враховується узгодженість рішень у межах однієї

держави. Важливим елементом є прозорість аргументації Суду: ЄСПЛ завжди аргументує свої висновки і правові позиції, з-поміж іншого посилаючись на національні практики, міжнародні стандарти, доповіді і звіти як державних, так і неурядових організацій, статистичні дані, експертні висновки тощо. При цьому використовуються аргументи різних видів і типів – логічні, лінгвістичні, телеологічні, прагматичні, консеквенціалістські. Суд вибудовує переконливу, доладну аргументацію у контексті виправдання застосування саме автономного тлумачення певних понять. Консенсусні аргументи відіграють подвійне значення. Вони, по-перше, запобігають тому, щоб Суд підміняв собою національного законодавця, адже дозволяють виявити реальні загальноєвропейські тенденції і лише тоді закріплювати їх у прецедентній практиці. По-друге, вони забезпечують гнучкість і диференційований підхід: якщо існує спільний знаменник у більшості країн, ЄСПЛ його формалізує, а якщо консенсусу немає, Суд визнає пріоритет національної дискреції. Так досягається баланс між наднаціональною інтеграцією та збереженням ролі національного законодавця. Це свідчить про те, що автономне тлумачення не обов'язково веде до узурпації правотворчої функції Суду, а може, навпаки, зміцнювати легітимність його рішень, роблячи їх результатом спільного європейського розвитку права і самої доктрини прав людини.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що принцип автономного тлумачення Конвенції є одним із фундаментальних засобів забезпечення ефективності системи захисту прав людини в Європі. Він гарантує, що права, закріплені в Конвенції, матимуть однакове значення у всіх державах-членах Ради Європи, і запобігає спробам їх звуження шляхом формальних національних класифікацій та інтерпретацій. Автономні концепції, вироблені ЄСПЛ, створюють загальноєвропейські стандарти і водночас дозволяють адаптувати Конвенцію до нових суспільних реалій. Для України цей принцип має особливе значення, оскільки сприяє інтеграції її правової системи у європейський простір і забезпечує верховенство прав людини над формалізмом національного законодавства [2; 7].

Література

1. Engel and Others v. the Netherlands [Electronic resource] : ECHR Judgment, 8 Jun. 1976 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access : <https://hudoc.echr.coe.int/> (date of access: 06.10.2025).

2. Шевіріна Т. Автономні концепції як інструмент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Європейським судом з прав людини. *Слово Національної школи суддів України*. 2017. № 1 (18). С. 49–55.

3. Trykhlіb K. Analysis of Autonomous Concepts in the Practice of the European Court of Human Rights. *Comparative Law Review*. 2022. Vol. 28. P. 460–469.

4. Gasus Dosier-und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands [Electronic resource] : ECHR Judgment, 23 Feb. 1995 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access : <https://hudoc.echr.coe.int/> (date of access: 06.10.2025).

5. Mihalache v. Romania [Electronic resource] : ECHR Judgment, 8 Jul. 2019 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access : <https://hudoc.echr.coe.int/> (date of access: 06.10.2025).

6. Welch v. the United Kingdom [Electronic resource] : ECHR Judgment, 9 Feb. 1995 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access : <https://hudoc.echr.coe.int/> (date of access: 06.10.2025).

7. Trykhlіb K., Lemak V. Autonomous Interpretation by the European Court of Human Rights and Margin of Appreciation. *International and Comparative Law Review*. 2022. Vol. 22. No. 1. P. 135–148.

8. Letsas G. A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights. Oxford : Oxford University Press, 2007. 256 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-49>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ: ВІД УНІВЕРСАЛЬНОГО СТАНДАРТУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ ЛОКАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Юзікова Н. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним масштабом локальних та глобальних викликів (збройний конфлікт, внутрішнє переміщення, цифрові ризики, неконтрольоване використання ІІІ, кібербулінг, вплив дезінформації тощо), які критично ускладнюють реалізацію прав дитини. В умовах війни життєво необхідно забезпечити ефективну національну практику застосування універсального стандарту «найкращих інтересів дитини», що відображено у ст. 3 Конвенції ООН Про права дитини, в управлінських та соціальних рішеннях. Конвенцією закріплено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями